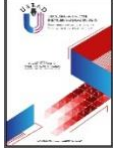

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 2, Year 2, Sayı 3, Issue 3,
Haziran 2020, June 2020.
e issn: 2687-2641

RÂŞİD DİVANINDA YER ALAN TARİH MANZUMELERİNİN TAHLİLİ

ANALYSIS OF THE HISTORICAL POETRY IN RAŞİD'S DIVAN

Fatih GÜNAY

Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Edirne/Türkiye.
Assist. Prof. Dr., Trakya University
Education Faculty Turkish Education Department, Edirne/Turkey.

fatihgunay@trakya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2249-5035

Makale bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Mart / 21 March

Kabul Tarihi / Date Accepted: 29 Mayıs / 29 May

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Haziran / 25 June

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Günay, F. (2020). Râşit
Divanında Yer Alan Tarih Manzumelerinin Tahlili. *USBAD Uluslararası Sosyal
Bilimler Akademi Dergisi* 2(3), 150-173.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bu çalışmanın amacı, yaşadığı devirdeki birçok tarihi olayın kaydını tutmuş olan 18. yüzyıl divan şairlerimizden Vak'anüvis Râşid Efendinin divanındaki tarih manzumelerini, bu manzumelerde gönderim yapılan tarihî olayları belirlemek ve bu tarihî olayların Vak'anüvis Râşid Efendinin şiirine yansımalarını incelemektir. Çalışmada şairin divanının nüshalarında dağınık bir vaziyette bulunan toplam 56 tarih manzumesinin hangi tarihî olaylara gönderim yaptığı tespit edilmiştir. Bu manzumelerden dördü kaside, biri beyit, diğerleri ise kıt'a-i kebîre nazım biçimindedir. Râşid Efendi, ilgili tarihî olayların gerçekleştiği zamanı vermek için Klasik Türk Edebiyatında bir tür sanat olan tarih düşürme sanatını kullanmıştır. Bu sanata göre, manzume içerisinde bir olayın gerçekleştiği tarihi verecek şekilde ustaca bulunan bir ya da birkaç kelime veya mısra söylenir. Bu kelime veya mısra harflerinin ebced hesabındaki karşılığı toplama işlemine tâbi tutulur, toplam sonuç vasıtası ile olayın gerçekleştiği tarih elde edilmiş olur. Çalışmaya esas alınan manzumelerde hangi olaylara tarih düşürüldüğü belirlenerek, bu olayların önemi ve manzumelerde ele alınış biçimi incelenmiştir.

Sonuç olarak Râşid Divanından hareketle divan şairlerimizin sadece sanat maksadıyla eser kaleme almadıkları, yaşadığı zamanın önemli olaylarını da şiirlerine konu edindikleri gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Râşid Divanı, Osmanlı tarihi, tarih manzumeleri, ebced hesabı

Abstract: The purpose of this study is to specify the historical poetry in the divan of Vak'anüvis Raşid Efendi; one of our 18th century divan poets, who kept records of many historical events during his time; to examine the details of the historical events which were made reference to therein and their influences in our divan poetry. In the study, a total of 56 historical poems scattered throughout the copies of the divan were located and which historical events these poems make reference to were determined. Four of these works are in the form of kaside, one in the form of a beyit, and the other in the form of kıt'a-i kebira. Raşid Efendi used Ottoman chronograms, an art form in the Classical Turkish Literature, to mark the time when the relevant historical events took place. According to this type of artistic expression, one or more words or verses are skillfully placed in the poetry in order to disclose the date of an event. The abjad equivalent of the letters of the each word or verse are added and thereby the date of the event is obtained. In the works of poetry our study is focused on, the documented historical events were determined and the importance of these events and how they were addressed in the poems were examined.

In conclusion, from this point of view, it has been demonstrated that the divan poets did not write only with the purpose of art in their works, but also discussion on the important historical events which took place in their time.

Keywords: Raşid's Divan, Ottoman history, Historical poetry, abjad numerals

GİRİŞ

Arap harflerinin tarihi hakkında bilgi veren kaynaklara göre, Arap alfabesindeki harf sıralaması, günümüzdeki sıralamadan farklı olarak "ebced tertibi" şeklinde kullanılmıştır. Hz. Peygamber zamanında da kullanılmış olan bu harf düzeni, Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan zamanında değiştirilerek yerine Nasr b. Asım ve Yahya b. Ya'mer el-Udvânî'nin hazırladığı, birbirine benzer harflerin art arda sıralanması esasına dayandırılarak bugünkü "hurûfü'l-hecâ" düzeni ortaya konmuştur.

Ebced tertibi, aslında alfabedeki harflerin kolaylıkla akılda tutulması için eski dönemlerde geliştirilmiş bir formüldür ve gerçekte hiçbir anlamı bulunmayan kelimelerin ilki "ebced" şeklinde olduğu için bu adla anılmıştır. Ebced tertibinde harfler şu düzende bulunur: ebced (ابجد), hevvez (هوز), huttî (حطى), kelemen (كلمن), sa'fes (سعفس), karaşet (قرشت), sehaz (سحذ), dazağ (ضظغ). Türkçede bu düzenin son kelimesi ayrı bir rakam değeri olmayan lâmelif (لا) ile bitirilerek daziğlen (ضظغلاً) şeklinde söylenmiştir (Uzun, 1994: 68-70).

Sayfa | 152

Ebced hesabı ise bu harf düzeni içinde yer alan her bir harfe bir sayı değeri verilmek suretiyle harflerden oluşan bir çeşit matematiksel işlemler bütünü olarak değerlendirilebilir.

1. EBCED HESAPLAMA YÖNTEMLERİ

1.1. Asıl Ebced Hesabı (Küçük Ebced Hesabı)

Bu hesaplamada ilk dokuz harf birer birer olmak üzere 1'den 9'a, ikinci 9 harf onar onar olmak üzere 10'dan 90'a, üçüncü 9 harf yüzer yüzer olmak üzere 100'den 900'e kadar değerlendirilir. Geriye kalan ğayn (غ) ise 1000 olarak rakamlandırılır. Bir hesaplama yöntemi olarak özellikle tarih düşürmelerde en çok kullanılan ebced düzeni bu türdür. Ebced düzeninde yer alan harflerin rakam değerleri şu şekilde gösterilir:

ضظغ		ثخذ			قرشت			سغفص			كلمن			حطى		هوز			ابجد								
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ك	ى	ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Yüzler									Onlar									Birler									

Tablo 1.

Bu tabloda bulunmayan fakat Osmanlı alfabesinde yer alan harfler ise şu eşitlemelerle kullanılır: چ = ج, پ = ب, ژ = ز, ك = ك

1.1.1. En Küçük Ebcet Hesabı

Bu düzende küçük ebcetdeki sayılar 12'ye bölündükten sonra kalan sayı ebcet harflerine karşılık gelir. Mesela nun-ن harfinin küçük ebcette sayı değeri 50'dir. 50, 12'ye bölündüğünde geriye kalan 2 rakamı nun-ن harfinin en küçük ebcetdeki sayı değeridir.

1.1.2. Büyük Ebcet Hesabı

Harflerin adlarının küçük ebcetdeki sayı değerine göre hesaplanması mantığına dayanır. Mesela: sin-س = سين şeklinde yazılır. İlgili harflerin rakamsal toplamı ise 60+10+50=120'dir ve bu rakam sin-س harfinin büyük ebcetdeki sayı değeridir.

1.1.3. En Büyük Ebcet Hesabı

Küçük ebcetdeki harflerin sayı değerlerinin Arapça adlarının toplamıyla yapılan hesaplama usulüdür. Bu işlem de küçük ebcetdeki sayılarla yapılır.

Mesela: He-ه harfinin sayı değeri 5'tir. Arapçada 5, hamse (خمسة)'dir. Bu da 600+40+60+5=630'dur.

1.2. Ebcetin Kullanıldığı Yerler

Ebcet hesaplama yöntemleri pek çok alanda kullanılmıştır. Ayrıntılarını ilgili kaynaklara havale ederek bu kullanım alanlarını kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- Günlük ihtiyaçlarda ve özel notlarda rakam yerine; özel ve ticari ilişkilerde bir tür şifreleme yöntemi olarak,
- İsim sembolü olarak,
- Çocuğa isim verilirken, (Çocuğa verilen isim ya da lakabın onun

doğduğu tarihi verecek şekilde harflerden oluşması mantığına dayanır.)

- Kitap ve makalelerde sayfa ve bölüm tanzimleriyle madde başlıklarında,
- Resmî devlet kayıtlarında vak'anüvis, vakıf, sayım ve envanter hesaplarında,
- Fen ilimlerinde, cifr ve vefk ilimlerinde, tasavvuf ve din ilimlerinde,
- Tarih düşürmede (Yakıt, 1992: 61).

2. DİVAN EDEBİYATINDA TARİH DÜŞÜRME GELENEĞİ

Ebcet alfabesindeki her bir harfin bir sayıya karşılık gelmesi özelliğinden yararlanılarak herhangi bir olayın tarihinin belirlenmesinde, o olayın meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye *tarih düşürme*, verilmek istenen tarihi içeren bu kelime ya da kelimeler topluluğuna *tarih ibaresi* denir. Tarih düşürme Divan Edebiyatı kültürümüzde bir tür edebi sanat olarak kabul edilir. Tarih düşüren kişiye *müverrih* veya *tarihçi* ismi verilir (Yakıt, 1992: 62).

Ebcet sistemi çok eski olmakla birlikte tarih düşürme sanatının kimin tarafından icat edilip kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. İlk örneklerine XII. yüzyılda Fars Edebiyatında rastladığımız tarih düşürme sanatı buradan Türklere, Türklerden de Araplara geçmiştir. Fars kültüründe tarih manzumelerine *mâdde-i târîh* ya da kısaca *târîh*; tarih düşürmeye de *madde-i târîh-sâzî*, *târîh goften*, *târîh-nüvîšten*; Türklerde *tarih düşürme*, *tarih yazma*, *tarih söyleme* denmiş; Araplar da ise buna *târîhun şî'rî*, *târîhun harfî* adı verilmiştir (Karabey, 2011: 80-82).

Tarih manzumelerinin oluşturulmasında ise birbirinden farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bunlar kısaca şu şekilde sınıflandırılabilir:

2.1. Söyleniş Bakımından

2.1.1. Lafzen Tarih (Lafzî/Sûrî): Ebcet hesabı kullanılmaz ve söylenmek istenen yıl rakamla değil sözle ifade edilir. Düz tarih de denir.

2.1.2. Mânen Tarih (mânevî tarih): Söylenmek istenen yılın ilgili manzumeyi oluşturan kelimelerdeki harflerin sayı değerlerinden çıkar.

2.1.3. Lafzen ve mânen tarih: Söylenmek istenen yılı hem sözle hem de harflerinin sayı değerleriyle ifade edilmesiyle yapılır.

2.2. Hesaplanması Bakımından

2.2.1. Tam Tarih (müstevfâ/mutlak tarih): İlgili kelime, cümle, dize veya beyiti oluşturan harflerin rakam karşılıkları hesaplandığında söylenmek istenen yılın tam olarak çıktığı tarihtir.

2.2.2. Ta'miyeli Tarih: Tarih dizesindeki harflerin sayıca toplamının, söylenmek istenen tarihi karşılamadığı durumlarda ekleme veya çıkarma şeklinde bir hesap yapılması gerektiğinin bir önceki mısradaki söylendiği tarihtir.

2.2.3. Dütâ (dübâlâ/muzâaf) Tarih: Mısra harflerinin söylenmek istenen yılın iki katını verdiği tarihtir.

2.3. Harflerin Kullanılışı Bakımından

2.3.1. Mevcut Bütün Harflerle Söylenenler: Noktalı olup olmadığına bakılmaksızın bütün harfler hesaba katılır.

2.3.2. Mu'cem Tarih: Manzumede yalnız noktalı harflerin hesaba katıldığı tarihtir. Buna *münakkat*, *menkût*, *mücevher*, *cevher*, *cevherî*, *cevherdâr*, *cevherîn*, *gevher*, *güher* adları da verilir. Şairler bu tür tarihlerdeki harflerin noktalarını yıldızlara, kıymetli taşlara ve noktayı andıran şeylere benzettiklerinden bunlardan birinin adını zikretmek yoluyla ilgili tarihin mu'cem olduğunu belirtirler (necm, ahter, süreyya, pervin, dür, yakut, jale, eşk, katre, tohum vb.).

2.3.3. Mühmel Tarih: Yalnız noktasız harflerin hesap edilmesiyle söylenen tarihtir. Bî-nukat, bî-cevher, sade tarih de denilir.

2.3.4. Mu'cem ve Mühmel Tarih: Tarih mısrası veya beyitindeki noktalı ve noktasız harflerin ayrı ayrı sayı değerleri toplamının aynı yılı gösterecek şekilde düzenlendiği tarihtir (Karabey, 2011: 80-82).

3. RÂŞİD, HAYATI, ESERLERİ VE SANATI

3.1. Hayatı

İstanbul'da 1670 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Bursa kadılarında Malatyalı Mustafa Efendidir. İyi bir eğitim görmüştür. Medrese tahsilinden sonra Şeyhülislâm Ebû-sâidzâde Feyzullah Efendiden 22-23 yaşında iken mülâzım oldu. III. Ahmed'in tahta çıktığı 1703 yılından sonra sırasıyla Hacı İlyas, Ambar Gazi ve Halil Paşa medreselerinde müderris olarak görev yaptı.

Şehid Ali Paşa tarafından 1714 yılı başlarında kendisine vak'anüvislik görevi verildi ve III. Ahmed'in tahta geçmesinden itibaren olayları yazmaya başladı. 1714'te Hadım Haşan Paşa Medresesinde görevlendirildi. Bu arada kendisine yapılan nişancılık teklifini rahatsızlığı sebebiyle kabul etmedi. Vak'anüvis sıfatıyla katıldığı Mora Seferinde yarımadanın fethi münasebetiyle bir fetihnâme kaleme aldı. Sefer dönüşü Sahn-ı Semân müderrisliğine yükseltelen Râşid Efendi 1716 yılında Varadin seferine de katıldı. O yılın Recep ayında Hânkâh-ı Ka'riye Medresesine terfi ettirildi. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında da vak'anüvislik görevinde kaldı, onun emriyle vekâyi'nâmesini Naîmâ'nın bıraktığı yerden başlattı. Bayram Paşa Medresesine tayin edildi; iki yıl sonra da Büyük Ayasofya Medresesine nakledildi. Daha sonra askerî kassâmlık, Süleymaniye müderrisliği ve bunun yanı sıra Haremeyn müfettişliği yaptı. Böylece medresenin bütün aşamalarını tamamladı ve Haziran 1723'te Halep kadılığına gönderildi. Kasım 1724 tarihinde bu görevden ayrıldı. İran'la Osmanlı Devleti arasındaki münasebetlerin bozulmaya başlaması üzerine İran Hükümdarı Eşref Şah nezdine elçi olarak yollandı. Bu arada kendisine Rumeli beylerbeyiliği pâyesi verildi (Temmuz 1728). İsfahan'da elçilik vazifesini yerine getirip İstanbul'a dönünce tekrar ilmiye sınıfına alındı. Bu sırada İstanbul'da baş gösteren kıtlığın sebebi olarak o zamanlar İstanbul kadısı olan Zülâlî Hasan Efendi'nin uğursuzluğu bahane edilerek onun yerine İstanbul kadılığına Râşid Mehmed Efendi getirildi (Temmuz 1729). İstanbul kadılığı III. Ahmed devrindeki son görevi oldu ve Temmuz 1730 tarihinde azledildi.

1730 yılında patlak veren Patrona İsyânından sonra birçok devlet adamı, edip, şair ve sanatkâr gibi Râşid Mehmed de bu hâdiselerden olumsuz bir şekilde etkilendi ve sırasıyla İstanköy, Bursa ve ardından Limni adasına sürüldü. 1734'te Üsküdar'daki yalısında oturmak şartıyla İstanbul'a dönmesine izin verildi. Patrona Halil ve adamlarının ortadan kaldırılması üzerine tekrar göreve başladı. Anadolu kazaskerliğine getirildi. Bu görevde bir yıl kalabildi. 18 Safer 1148 (10 Temmuz 1735) tarihinde vefat etti. İstanbul

Zincirlikuyu'da defnedildi. Mezar taşında yazan "Ola Râşid Efendinin mekânı evc-i 'illiyân" dizesi onun ölüm tarihi olan H. 1148 yılını verir.

3.2. Eserleri

3.2.1. Sıhhat-âbâd (Sıhhatnâme): Sultan III. Ahmed'in geçirdiği ağır bir hastalıktan kurtulması üzerine mesnevi tarzında yazılıp kendisine sunulmuştur. Yaklaşık 1500 beyitten oluşmaktadır.

3.2.2. Münşeât: Halep kadılığı ve İran elçiliği sırasında kaleme aldığı mektupları ihtiva eder.

3.2.3. Fetihname: 1715'te Mora'nın fethi sebebiyle kaleme alınmıştır.

3.2.4. Vakfiyeler: III. Ahmed Kütüphanesi, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşı İmareti ve Nevşehir İmareti vakfiyelerini ihtiva eder.

3.2.5. Tarih: Vak'anüvisliği döneminde (1714-1723) kaleme aldığı *Vekâyi'nâme* Naîmâ tarihinin devamı mahiyetinde olup 1660-1722 yılları arasındaki olayları kapsamaktadır. Esere önce Şehid Ali Paşa'nın emriyle 1115'te (1703) başlamış, ardından Damad İbrahim Paşa'nın emriyle 1660-1703 olaylarını da eklemiştir.

3.2.6. Divan: Türkiye kütüphanelerinde yirmi dört, yurt dışında da beş nüshası tespit edilmiştir. Şiirlerin sayısı nüshalara göre değişiklik arz etmektedir. Divan nüshaları incelendiğinde 30 kaside, 56 tarih manzumesi, 264 gazel, 13 beyit, 8 kıta, 1 manzum arz-ı hâl, 11 lûgaz, 19 matla, 11 müfred, 12 rubâî, 5 şarkı, 1 tahmîs, Mahtûmî Vahîd adlı bir şairin divanı için yazılmış bir manzum takriz ve bir terciibendin bulunduğu görülür (Günay, 2007: 463-465).

Râşid Divanı ile ilgili bir yüksek lisans (Biltekin, 1993), bir de doktora (Günay, 2001) düzeyinde tez çalışması mevcuttur. Ancak tarih manzumelerini muhteva olarak inceleyen müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Her iki tez de eserin müellif nüshası bulunmadığından dolayı karşılaştırmalı metin yöntemiyle çalışılmıştır. Biltekin, tezinde, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı No: 910*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. No: 3847/1, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. No: 414, Millet Kütüphanesi Ali Emirî Efendi Manzum Eserler No: 152'de

* Bu nüshada tarih manzumesi bulunmamaktadır.

kayıtlı 4 farklı nüshadan oluşturduğu tenkitli metinde 54 adet tarih manzumesi kaydetmiştir.

Günay, tezinde, divanın 5 nüshasını esas alarak tenkitli metni oluşturmuştur. Her iki yazarın esas aldığı nüshalar, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. No: 414 dışında farklıdır. Günay, Biltekin'in göz önünde bulundurmadığı şu nüshalar üzerinde tenkitli metin oluşturmuştur: Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı No: 891, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. No: 2891, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. No: 2831, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. No: 620*. Tezinde 56 adet tarih manzumesi bulunmaktadır ve 18. (Mora'nın fethi) ve 56. (Âftâb adında bir cariye'nin suda boğulması üzerine) manzumeler Biltekin'in tezinde yer almamaktadır.

3.3. Edebî Kişiliği

18. yüzyılın önde gelen şairleri arasında sayılır. Nâbî mektebi müntesibi olarak addedilir. Şairliği daha kuvvetli ise de devrine göre, sade dille yazdığı tarihi ile daha fazla tanınmıştır.

Devrinin Sadâbad, Neşâtâbad gibi eğlence yerlerinde yapılan, devlet adamlarının katıldığı eğlenceleri kaçırmamış ve bu ortamlarda çokça şiir yazmıştır. Topkapı Sarayındaki olayları yakından takip etmiş ve burada yapılan sultan düşünlerini, ziyafetleri, saz ve helva meclislerine devam etmiş, her fırsatta bu olayları özellikle tarih manzumesi şeklinde kaydetmiştir.

Râşid, şiirlerini *hikemî tarzın* etkisinde kalarak yazmıştır. Şiirlerinde deyim ve atasözlerine fazla yer vermemekle birlikte (6 atasözü; 45 deyim), darbimesel niteliği bulunan hikemî ifadeleri sıkça kullandığı görülür.

Nabi ve Saib'in, Râşid'in şiir anlayışının şekillenmesinde azımsanamayacak etkileri vardır; ancak sanat anlayışını sadece bu iki şaire bağlamak da hatalı olur. Şairin, divanında sanatına ilişkin bir dibaceye yer vermemiş olması bizi, şiir anlayışını şiirlerinden yola çıkarak tespit etmeye zorlamaktadır. Buna göre Râşid, bir şairin şiirinde kullandığı tabirlerin lirik-coşkun bir söyleyiş içermesi gerektiğini, bunun yanı sıra *lafz ve mânâ* hakkındaki düşüncesini, sözün bir kalıp olduğunu ve buna ruh veren unsurun da içindeki mânâ olduğu şeklinde belirtir.

* Bu nüshada tarih manzumesi bulunmamaktadır.

Râşid için, şiirlerinde göze çarpan ağır-külfetli anlatım ve zincirleme tamlamalardan dolayı *sebk-i hindî* akımının etkisinde olduğu söylenebilir.

4. DİVANIN TEVÂRİH BÖLÜMÜNDE YER ALAN MANZUMELERDE ELE ALINAN KONULAR VE TARİHLERİ*

Râşid Divanında yer alan tarih manzumelerinin genel olarak dokusu aşağıdaki beyitlerde de görüleceği gibi çeşitli tasvirler;

Yine san`atger-i âfâk viridi dehre pîrâye
Kanâdîl-i nücûmı asdı fark-ı çarh-ı mînâya
Dükân-ı dehre itdi atlas-ı çarhı serâ-perde
Felek encümle döndi bir çiçekli mâ`î hârâya
Feres-rân-ı felek bâzîçekâr-ı gûy ü çevgândur
Hilâli savlecândur gûy-ı mihr-i `âlem-ârâya [T.-1][†]

Övgü dolu söyleyişler:

Dür-i gencîne-i efdâl La`lîzâde Efendi kim
Sezâ `âlem mübâhât itseler nâm-ı bülendiyle
Terâzû-yı hakîkat-senc-i bâzâr-ı fazîletde
Berâber `addolınmaz sa`d-ı zât-ı ercümendiyle [T.-2]

Ayrıntılı olay anlatımı:

Serrâc-hâne gibi bir sûk-ı germ-bâzâr
Yanup yakılmış idi kac def`a `âşıkâsâ
Ezyâli itmedeydi hem-vâre gün semender
Deryâ-yı pür-hurûş-ı âteşde gavta hakkâ
Bağrın kebâb iderdi ehl-i dükânın ânda
Derd-i harîk ü bîm-i yağmâ-gerân-ı eşyâ [T.8]

* Divanların karşılaştırmaya tâbi tutulan nüshalarında müstensihinin kayıt düştüğü tarih rakamları esas alınmış ve onlar kaydedilmiştir.

[†] Köşeli parantez içindeki T. kısaltması Tevârih kelimesi için kullanılacaktır.

şeklinde oluşturulmuştur. Tarihlendirilen olayların manzume başlıkları, tarihleri ve beyit sayılarıyla şu şekildedir:

Tarih No	Başlık	Tarih	Beyit Sayısı
1	Tarih-i Vilâdet-i Hazret-i Fatıma Sultan	1115	39
2	Tarih-i Latlizade Efendi'nin Anadolu Kadıaskerliğine	1115	9
3	Kadıasker Yahya Efendi Çeşmesine	1117	6
4	Tarih-i Vefat-ı Hüseyin	1117	5
5	Tarih-i Vefat-ı Baba Çerağizade	1118	4
6	Kadıasker Yahya Efendi Vefatına	1117	6
7	Tarih-i Hatt-averden-i Nurullah Efendi	1119	7
8	Tarih-i Bina-yı Serrachane	1119	9
9	Tarih-i Vilâdet Berây-ı Mahdûm-ı Şeyhülislam Seyyid Mehemed	1119	7
10	Tarih Berây-ı Mansıb-ı Turmuşzâde	1121	7
11	Tarih-i Feth ü Zafer Der Sefer-i Moskov	1122	21
12	Tarih-i Diger Berây-ı İnhizâm-ı Moskov	1122	13
13	Tarih-i Vilâdet-i Sâliha Sultan	1127	20
14	Başlıksız (Mora'nın Fethine)	1127	18
15	Berây-ı Tarih-i Şeyhülislam-şüden-i Ebû-İshak İsmail Efendi	1127	6
16	Başlıksız (İstendil'in Fethine)	1127	7
17	Başlıksız (Gördös'ün Fethine)	1127	38
18	Tarih-i Berây-ı Feth-i Mora	1127	47
19	Başlıksız (Mora'nın Fethine)	1127	125
20	Tarih-i Kâimmakam-şüden-i Damad İbrahim Paşa	1128	20
21	Tarih-i Kasr-ı KurşunluMahzen	1128	10
22	Müstakim Efendi'ninHücrelerine Tarihtir	1128	7
23	Tarih-i Nakz-ı Ahd-i Küffâr-ı Bed-tebar	1128	12
24	Başlıksız (Damad İbrahim Paşa'nın Mühürdar Olmasına)	1129	23

25	Tarih-i Vilâdet-i Şehzâde Sultan Bâyezid	1130	35
26	Tarih-i Kasr-ı İbrahim Paşa Rahimehû Teâlâ	1131	25
27	Tarih-i Kasr (İbrahim Paşa Kasrı'nın Yapımına)	1131	20
28	Başlıksız (Sultan III. Ahmed'in Yaptırdığı Kütüphanenin Yapımına)	1131	41
29	Tarih-i Kitabhâne-i Vezir İbrahim Paşa Rahimehû	1132	10
30	Tarih-i Sûr-ı Hitan-ı Şeh-zâdegân-ı Âlî-şan	1132	40
31	Tarih-i Tüfeng-endahten-i Sultan Ahmed Han	1132	18
32	Tarih-i Çeşme-i İbrahim Paşa Der-Civâr-ı Câmi-i Şehzâde	1133	4
33	Tarih-i Binâ-yı Bâb-ı Et Meydanı	1133	10
34	Tarih-i Vefât-ı Sivasîzâde Efendi	1134	3
35	Tarih-i Vezâret-i İbrahim Paşazâde Mehemed Paşa	1135	16
36	Tarih-i Çeşme (Sultan III. Ahmed Çeşmesinin Yapımına)	1136	6
37	Tarih-i Kasr-ı Asafî	1139	35
38	Tarih-i Binâ-yı Hâne-i Teberdaran	1138	22
39	Tarih-i Vefât-ı Rukiyye Hanım	1128	5
40	Tarih-i Binâ-yı Hısn-ı Fâş	1139	7
41	Tarih-i Berây-ı Binâ-yı Hısn-ı Fâş	1139	12
42	Tarih-i Hân ü Çarsû Berây-ı Vezîr-i Müşârünileyh İbrahim Paşa Der-Nevşehir-i Dilârâ	1139	28
43	Tarih-i Câmi-i Vezîr-i Müşârünileyh Der-Nevşehir-i Dilârâ	1139	12
44	Tarih-i Mekteb-i Vezîr-i Müşârünileyh Der-Nevşehir-i Dilârâ	1139	11
45	Tarih-i Hammam-ı Vezîr-i Müşârünileyh Der-Nevşehir-i Dilârâ	1139	13

46	Tarih-i Çeşme-i Vezîr-i Müşârünileyh Der-Nevşehir-i Dilârâ	1139	7
47	Başlıksız (Dilfirîb Havuzunun Yapımına)	1140	23
48	Tarih-i Han-ı İbrahim Paşa Der-Şehr-i Kayseriyye Rahimehû	1140	8
49	Tarih-i Kasr	1140	10
50	Tarih-i Kasr-ı Neşatâbâd	1142	31
51	Tarih-i Kasr-ı Neşatâbâd	1142	30
52	Tarih-i Neşatâbâd	1142	26
53	Tarih-i Cülûs-ı Sultan Mahmud Han	1143	32
54	Tarih-i Câmi-i Hekimbaşızâde Ali Paşa MeddehûZıllahû	1147	19
55	Başlıksız (Reis Efendi Çeşmesinin Yapımına)	1115	10
56	Başlıksız (Âfitâb Adında Bir Cariyenin Ölümüne)	1147	1

Tablo 2.

4.1. Tarihî ve Siyasî Olaylar

4.1.1. Fetihler

Tarihçi Râşid, içinde yaşadığı III. Ahmed döneminde gerçekleşen fetihlere divanında şu şekilde yer verir:

a. Rusya (Moskova) Seferi ve Zaferi: Osmanlı Devleti'nin Moskova üzerine yaptığı seferin tarihlendirildiği 2 manzumeden oluşur [T.-11,12]. Sefer ve sonucu şu şekilde tarihlendirilmiştir:

Râşidâ hâtifden irdi bu nidâ târîh için

Moskov'un bozdu hücûm-ı ehl-i Hak tâbûrını (1123-) [T.-12]

b. Mora'nın Fethi: III. Ahmed döneminde gerçekleştirilen Mora'nın fethi, 3 ayrı manzumede tarihlendirilmiştir [T.-14, 18, 19]. Aşağıda bu manzumelerden birinin tarih beyti verilmiştir:

Râşidâ`arşa yazıldı böylece târîh-i feth

Mora'yı birden 'Alî Pâşâ`adûdan aldı heb (1127) [T.-14]

c. İstendil'in Fethi: İstendil'in fethi, ilgili manzumede şu

şekilde tarihlendirilmiştir:

Gelüp bir müjde-res orduya Râşid didi târîhin

Tonanma-yı hümâyûn harb ile İstendil'i aldı (1127) [T.-16]

d. Gördös'ün Fethi: Gördös'ün fethi şu şekilde tarihlendirilmiştir:

Leb-i tahsîn-i Râşid'den de oldu ceste bir târîh

'Aceb âsânlık ile aldı Gördös'i 'Alî Pâşâ (1127) [T.-17]

e. Rusya'nın Prut Antlaşmasını Bozması: Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1711 yılında imzalanan Prut Ateşkes Antlaşmasının Rusya tarafından bozulması üzerine Râşid'in ilgili olaya düştüğü tarih manzumesinde harflerin kullanılışı bakımından bir hesaplama problemi bulunmaktadır. Divanda 1128 Hicri yılı tarih olarak gösterilmesine karşılık hesaplama sonucunda 1120 tarihi çıkmaktadır. Manzumenin tarih beyti şu şekildedir:

Bu iki şâhidle hükm idüp didi târîhdür

Bozdu Moskov sulhı oldu şer'la lâzım cihâd (1128) [T.-23]

4.2. Tahta Geçme ve Devlet Adamlarına Verilen Mansıplar

4.2.1. Sultan I. Mahmud'un Tahta Geçmesi: I. Mahmud'un tahta geçtiği H. 1143 (M. 1730) yılının tarihlendirildiği manzumenin tarih beyiti şu şekildedir:

Yazıldı Râşidâ bu resme tâk-ı 'arşa târîhi

Bu ekvân Hân Mahmûd'un cülûsiyla emân buldı (1143) [T.-53]

4.2.2. La'lizâde Efendinin Anadolu Kazaskeri Oluşu

İdüp teşnîf-i gûş-ı asdikâ Râşid didüm târîh

Anatoli müşerref oldu La'lizâde Efendiyle (1115) [T.-2]

4.2.3. Durmuşzâde'nin İzmir'e Molla Olarak Atanması

Du'â-gû-yı kadîmi Râşid-i dâ'î didi târîh

Yolıyla pâk monlâ oldu Turmuşzâde İzmîr'e (1121) [T.-10]

4.2.4. Ebu İshak İsmail Efendi'nin Şeyhülislam Oluşu:

Gâş idüp Râşid didi tahsîn ile târîhini

Müjde İsmâ'îl Efendi oldu iy müftî'l-enâm (1127) [T.-15]

4.2.5. Damad İbrahim Paşa'nın Kaymakam Oluşu:

Didiler Râşid bizümdür müjde vir târîhini

Oldı İbrâhîm Pâşâ âsaf-ı kâ'im-makâm (1128) [T.-20]

4.2.6. Damad İbrahim Paşa'nın Mühürdar Oluşu:

Didiler gûş idenler Râşid istihsân idüp târîh

Revâ oldu mühür Dâmâd İbrâhîm Pâşâya (1129) [T.-24]

4.2.7. İbrahim Paşa'nın Oğlu Mehmet Paşa'nın Vezir Oluşu: Babası İbrahim Paşa gibi III. Ahmet'in hem veziri hem de damadı olan (Genç) Mehmet Paşa'nın vezir oluşu şu beyitte yalnızca noktalı harflerle tarihlendirilmiştir:

Bu gûne bir vezîr ibn-i vezîrün n'ola târîhi

Münakkat harf ile gösterse böyle haşmetin müzdâd

Mübârek ola Ahmed Hân'a sadr-ı ekremün necli

Mehemmed Big vezâretle musâhib oldu hem dâmâd (1135) [T.-35]

Sayfa | 164

4.3. Doğum ve Ölümler

4.3.1. Fatıma Sultanın Doğumu: III. Ahmet'in kızlarından olan Fatıma Sultanın doğumuna 39 beyitten oluşan övgülerden sonra şu tarih beyiti yazılmıştır:

Hemân ben de zebân-ı şükr ile Râşid didüm târîh

Hele bir nûr-ı 'aynı pâd-şâhun geldi dünyâya (1115) [T.-1]

4.3.2. Şeyhülislam Seyyid Mehmet'in Oğlunun Doğumu: 7 beyitten oluşan bir manzumedir. Sonunda müfred bir beyitle, ilgili tarih verilir:

Râşid idince gûş vukû'-ı vilâdetin

Târîh için makâla getürdüm bu müfredi

İkbâl-i lâ-yezâl ile iclâl ü 'izz ile

Mevlâ mu'ammer eyleye Seyyid Mehemed'i (1119) [T.-9]

4.3.3. Saliha Sultanın Doğumu: III. Ahmed'in övüldüğü beyitlerden sonra kızı Saliha Sultanın doğumu şu şekilde tarihlendirilmiştir:

Çıkup biri harîm-i şeh-r-yârîden didi târîh

Kadem basdı vücûda Sâliha Sultân sa'âdetle (1127) [T.-13]

4.3.4. Şehzade Sultan Bâyezid'in Doğumu: III. Ahmed'in övüldüğü 34 beyitten sonra Şehzade Bâyezid'in doğumu şu beyitle verilir:

Düşdi bu bir garrâ nüvîd târîh-i mîlâd-ı sa'îd

Şeh-zâde Sultân Bayezid dünyâyı kıldı şâdmân (1130) [T.-25]

4.3.5. Seyyid Hüseyin'in Ölümü:

Tesliyet-bahş olarak söyledi hâtif târîh

'Azm-i 'adn itdi Hüseyin ola celîs-i Haseneyn" (1117) [T.-4]

4.3.6. Babaçerâğizâde Halil'in Ölümü: Zehir içerek intihar eden Baba Çerağizade Halil'in ölümü 4 beyitten oluşan bir manzumeyle tarihlendirilmiştir:

Telh-kâmân-ı firâkı didiler târîhin

Hayf zehr-âbe-i bezm-i eceli çekdi Halîl (1118) [T.-5]

4.3.7. Rumeli Kazaskeri Yahya Efendinin Ölümü: Yahya Efendinin Rumeli'de gösterdiği başarılı hizmetlerinin anlatıldığı beyitlerden sonra ölümü şu beyitle tarihlendirilmiştir:

Didiler rûhına tebşîr eyleyüp târîhini

Kıldı Hakk Yahyâ Efendi menzilün sadr-ı İrem (1117) [T.-6]

4.3.8. Sivasizâde Mehmet Efendi'nin Ölümü: 3 beyitten oluşan ve övgüsünde bir tarikat şeyhi olduğu anlaşılan Sivasizâde Mehmet Efendi'nin ölümü şu beyitle tarihlendirilmiştir:

Gûş eyledükde fevtini târîhini didüm

'Azm itdi 'adne Pîr Mehemed civân iken (1134) [T.-34]

4.3.9. Rukiyye Hanım'ın Ölümü: Rukiyye Hanım'ın çiçek hastalığına tutularak vefatı 1128 yılıyla tarihlenmiştir:

İdünce gûş vefâtın didüm ana târîh

Rukiyye'ye ide dârü'z-zifâf Hakk İrem'i (1128) [T.-39]

4.3.10. Râşid'in Âfitâb Adında Bir Cariyesinin Ölümü: 56. manzumenin başlığından anlaşıldığı kadarıyla Râşid Efendinin Âfitâb adındaki cariyesi boğularak ölmüş ve kendisi onun ölümüne şu tarihi düşürmüştür:

Garîk oldukda deryâya didüm fevti için târîh

Zavallı Âftâb'un evi de kendi gibi batdı (1147) [T.-56]

4.4. Dügünler

4.4.1. Şehzadelerin Sünnet Dügünü: Manzumede Sultan III. Ahmed'in dört şehzadesi olan Süleyman, Mehmet, Mustafa ve Bâyezîd'le birlikte övülmesinden sonra şehzadeler için Okmeydanı'nda düzenlenen sünnet şöleni çeşitli tasvirlerle anlatılmıştır. Şölenin ilgili tarih mısrası şöyledir:

Görüp Râşid bu germâ-germî-i şevkı didi târîh

Hümâyûn eyleye Allâh sûrın şâh-ı devrâna (1132) [T.-30]

4.5. Diğer Tarihî Olaylar

4.5.1. Nurullah Efendinin Yazdığı Bir Hatta Düşülen Tarih

Görince lihye-i rûy-ı dil-ârâsın didüm târîh

Kef-i emvâc-ı nûr-ı vechi oldu bu hat-ı zîbâ (1119) [T.-7]

4.5.2. III. Ahmed'in Tüfek Atışıyla Bir Altını Vurması: III. Ahmed'in çeşitli övgülerle anlatılmasından sonra bir tüfek atışıyla bir altını vurması olayı şu ibârelerle tarihlendirilmiştir:

Bu hâletden olan âgâh tahsîn birle Râşidveş

Didi târîhin urdı bir de Sultân Ahmed altını (1132) [T.-31]

4.6. Çeşitli Mimarî Yapılara Düşülen Tarihler

Tarihçi Râşid, yaşadığı devirde yapılan birçok mimarî esere tarihler düşmüştür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

4.6.1. Câmiler

İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de Yaptırdığı Cami: 1139 [T.-43]

Hekimbaşızâde Ali Paşa Câmisinin Yapımı: 1147 [T.-54]

4.6.2. Çeşmeler

- Kazasker Yahya Efendi Çeşmesi: 1117 [T.-3]
İbrahim Paşa'nın Şehzade Câmisi Civarında Yaptırdığı Çeşme: 1133 [T.-32]
Sultan III. Ahmet Çeşmesi: 1136 [T.-36]
Damad İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de Yaptırdığı Çeşme: 1139 [T.-46]
Reis Efendinin Yaptırdığı Çeşme: 1115 [T.-55]

4.6.3. Kasırlar

- Kurşunlu Mahzen Kasrı: 1128, [T.-21]
İbrahim Paşa Kasrı: 1131 [T.-26, 27]; 1139 [T.-37]
Kasır Yapımı: 1140 [T.-49]
Neşatâbâd Kasrının Yapımı: 1142 [T.-50, 51, 52]

4.6.4. Han ve Çarşılar

- İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de Yaptırdığı Han ve Çarşı: 1139 [T.-42]
İbrahim Paşa'nın Kayseri'de Yaptırdığı Han: 1140 [T.-48]

4.6.5. Hamamlar, Havuzlar

- İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de Yaptırdığı Hamam: 1139 [T.-45]
Dilfirîb Havuzunun Yapımı: 1140 [T.-47]

4.6.6. Kütüphaneler, Okullar

- Sultan III. Ahmed Kütüphanesi: 1131 [T.-28]
İbrahim Paşa Kütüphanesi: 1132 [T.-29]
İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de Yaptırdığı Mektep: 1139 [T.-44]

4.6.7. Çeşitli Binalar

- Saraçhâne Binası: 1119 [T.-8]
Müstakîm Ârif Efendinin Yaptırdığı Hücre: 1128 [T.-22]
Et Meydanı Kapısının Yapımı: 1133 [T.-33]
Baltacılar İçin Yapılan Bina: 1138 [T.-38]
Faş Kalesinin Yapımı-Tamiri: 1139 [T.-40, 41]

5. MANZUMELERİN ŞEKİL VE MUHTEVALARI

5.1. Tarih Manzumelerinde Kullanılan Vezin Kalıpları

Râşid Divanında yer alan tarih manzumelerinin 6 farklı vezin kalıbıyla söylendiği görülmüştür. Bu kalıplar kullanım sıklığıyla beraber aşağıda belirtilmiştir.

	Kullanılan Vezin Kalıpları	Vezin Bahri	Kullanım Sıklığı
1	Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün	Remel	15
2	Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün (Fa'lün)	Remel	3
3	Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'ilü / Fâ'ilün	Muzari	3
4	Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün (Fa'lün)	Müctes	3
5	Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün	Hezec	30
6	Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün	Rezec	2
	TOPLAM		56

Tablo 3.

Tabloda da görüldüğü üzere tarih manzumelerinin oluşturulmasında en çok tercih edilen vezin hezec bahrinin *Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün* kalıbıdır. Daha sonra ise remel bahrinin *Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır.

5.2. Tarih Manzumelerinin Tür ve Şekillerine Göre Değerlendirilmesi

Râşid, devrinin pek çok olayına tarih düşüren bir şairdir. Divan nüshalarında dağınık bir şekilde bulunan bu manzumelerin sayısı 56'dır. Manzumelerin beyit sayıları Tablo 2'de de görüleceği üzere 1 ile 125 arasında değişmektedir.

Râşid Divanında yer alan tarih manzumeleri şekil yönünden değerlendirildiğinde 1, 18, 19, 53 numaralı manzumelerin *kaside*, 56. manzumenin *beyit*, diğerlerinin ise *kit'a-i kebire* şeklinde olduğu görülmektedir.

5.3. Tarih Manzumelerinin Oluşturuluş Yöntemleri

Tablo 2’de gösterilen manzumeleri, tarih düşürme yöntemi yönünden şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

5.3.1. Oluşturuluş Biçimi Bakımından: Manzumelerin tamamı *mânen tarihtir*.

5.3.2. Hesaplanması Bakımından: 3, 11 ve 13. manzume *tamiyeli tarih*; 9. manzume müfred tarzında, 18 ve 19. manzumeler *dütâ tarih*, diğerleri *tam tarihtir*.

5.3.3. Tamiyeli Tarihler: 3. manzumenin tarih ibaresinin bulunduğu beyit incelendiğinde kastedilen sayı değerine 2 (iki) eklenmesi gerektiği görülür:

Du leb-i ʻizzet ü ikrâm ile dir târîhin

İçünüz âb-ı hayât ola bu mâʻ-i tesnîm

(ای چ ک ز آب ح ی ات اول ه ب و م ا ء ت س ن ی م) $1115+2=1117$ [T.-3]

11. manzumede bizi şaşkırtan bir söyleyişle karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti’nin Rusya seferini konu alan manzumenin tarih ibaresinin hesaplandığında 1119’u verdiği görülmüştür. Olayın geçtiği tarih ise H. 1122-1123’tür. Şair beyitin başına Rus çarını kastederek *çar geldükde* sözündeki çar kelimesinin ses yapısından yararlanarak Farsça *çehar* (dört) kelimesinin hesaplanmaya katılması gerekliliğini bir ses-söz oyunuyla vurgulamış olsa gerektir.

Beyit şudur:

Çâr geldükde emâna didi târîhin biri

Müjde kırdı Moskov’ı hep ceş-i Sultân Ahmedî

(م ژ د ه ق ر د ی م س ق و ی ه ج ی ش س ل ط ا ن ا ح م د ی) $1119+4=1123$ [T.-11]

13. manzumede tarih ibâresinin bulunduğu beyitin başında hesap sonucundan 1 (bir) çıkarılması gerektiği belirtilmiştir:

Çıkup biri harîm-i şeh-r-yârîden didi târîh

Kadem basdı vücûda Sâliha Sultân saʻâdetle

(ق د م ب ص د ی و ج و د ه ص ا ل ح ه س ل ط ا ن س ع ا د ت ل ه) $1128-1=1127$ [T.-13]

5.3.4. Müfred Tarihler: 9. manzume müfred tarzındadır. İki dizedeki harflerin rakam karşılığı toplandığında söylenmek istenen tarih elde edilir:

Râşid idince gûş vukû`-ı vilâdetin
Târîh için makâla getürdüm bu müfredi
İkbâl-i lâ-yezâl ile iclâl ü `izz ile
Mevlâ mu'ammer eyleye Seyyid Mehemmed'i
(اقبال لایزال ای لوالوعز ل ه)
(مول می مع رم رای ل ه س ی دم ح م دی) 1119 [T.-9]

5.3.5. Düta Tarihler: 18 ve 19. manzumelerin tarih ibâreleri incelendiğinde söylenmek istenen tarihin iki ayrı mısrada ayrı ayrı yazıldığı görülür:

Eyledüm bu beyte iki mısra`-ı târîhi derc
K'ola dest-âvîz-i nâçîzâne-i `abd-i kemîn
"Yine ikbâl ile bi'l-cümle kılâ'ın feth idüp"
"Mora'yı kıldı 'Alî Pâşâ bilâdü'l-müslimîn"

(ی ن ه ا ق ب ا ل ی ل ه ب ا ل ج م ل ه ق ل ا ع ن ف ت ح ا ی د و ب) 1127
(م و ر ه ی ی ق ی ل د ی ع ل ی پ ا ش ا ب ل ا د ا ل م س ل م ی ن) 1132(?) [T.-18]

Yukarıdaki manzumenin ikinci, aşağıdaki manzumenin her iki mısrasına bakıldığında şairin vermek istediği tarihin bazen, rakamsal olarak verilemediği görülür. Bu tür rakamsal sapmaların nedeni düşünüldüğünde akla bazı sorular gelmektedir. Bunlar, "Şairin divanı istinsah edilirken müstensih tarafından kelime hatası mı yapıldı?", "Şair tarafından ilgili olayın tarihlenmesinde uygun kelime bulunamadı mı?" ya da "Bizim bilemediğimiz teknik bir ayrıntı mı var?" şeklinde sıralanabilir.

Düşüp hâme hevâ-yı zabt-ı rûz-ı fethine anun
İki târîh-i tâm oldu bu yek beyt-i dil-ârâdan
'Alî Pâşâ İnaboli'yı da feth eyledi hâlâ
Alındı Hakk virüp ser-hadd-i Mora cünd-i a'dâdan

(ع ل ی پ اش ا ا ن ا ب و ل ی ی ی د ه ف ت ح ا ی ل د ی ح ا ل ا) 1126-(1127)

(ال ن د ی ح ق و ی ر و ب س ر ح د م و ر ه ج ن د ا ع د ا د ن) 1129? [T.-19]

5.4. Harflerin Kullanılışı Bakımından: 35, 42 ve 47. manzumeler *mu'cem-münakkat* tarihlerdir. Diğerleri mevcut bütün harflerle söylenmiştir.

Şair vermek istediği tarihin noktalı harflerin toplamından oluştuğunu belirterek tarih ibârelerini yazar. Örnek:

Bu gûne bir vezîr ibn-i vezîrün n'ola târîhi

Münakkat harf ile gösterse böyle haşmetin müzdâd

Mübârek ola Ahmed Hân'a sadr-ı ekremün necli

Mehemmed Big vezâretle musâhib oldu hem dâmâd

(م ب ا ر ك ا و ل ه ا ح م د خ ا ن ه ص د ر ا ك ر م ك ن ج ل ی)

(م ح م د ب ی ك و ز ا ر ت ل ه م ص ا ح ا ب ا و ل د ی ه م د ا م ا د) 1135 [T.-35]

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca İslam toplumlarının kültürel bir unsuru olarak birçok alanda kullanılan ebced, divan şairlerimizin de bazı tarihî olayları şiir yoluyla kayıt altına alırken kullandığı bir hesaplama yöntemi ve sanat olmuştur. İster devletin gerçekleştirdiği bir fetih ister bir mimarî eserin hizmete girmesi ve isterse bir çocuğun doğumu hadisesi olsun, tarih düşürme sanatı günlük hayatın birçok yerinde kendisini göstermiştir. Toplum içindeki sanatkâr ruhlu insanların ilgi alanında olduğu gibi, vakanüvislik gibi devletin tarih kayıtlarını tutan bir şair olan Tarihçi Râşid'in, eserlerinde bu tür sanatlara yer vermemesi düşünülemez. Râşid, içinde yaşadığı 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin bütün tarihi olaylarına şahitlik etmiş, onların kaydını tutmuş ve şairliği konusunda Lale Devri gibi eğlencelerle dolu bir anlayışın hüküm sürdüğü dönemlerde bile üstadı olan Nâbî gibi *hikmetli söz söyleme* yolunu tutarak şiirler yazmıştır. III. Ahmed ve I. Mahmud devirlerini gören ve bu dönemlerin ileri gelen devlet adamlarıyla da münasebet içinde olan Râşid, tarih düşürdüğü şiirlerinde genellikle devlet merkezli olaylara yer vermiştir. Devletin yaptığı seferler ve fetihleri şiir yoluyla kayıt altına aldığı gibi, şehzade doğumları, sünnetleri, devlet erkanının yaşadığı bazı olayları, çeşitli mimarî eserlerin hizmete açılışlarını da kayıt altına almıştır. Tarih şiirleri

incelendiğinde bu sanatı icra ederken olay merkezli anlatım yolunu tutarak buna övgüyü de eklemiştir. Şiirlerinin tamamını *mânen tarih* tarzında yazmıştır. Tarih düşürme sanatı konusundaki başarısı hakkında, yukarıda da değinildiği gibi tarih mısralarında bazı hesaplama hatalarına rastlandığı görülür. İlgili manzumeler bizlere aynı zamanda içinde yaşadığı devrin tarihî olayları hakkında bilgiler vermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Atâ. (1293). *Tarih-i Atâ Cilt. II*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdi Bey Bölümü, nr. 289.
- Ahmet Refik. (900-1200) (1924). *Alimler ve Sanatkârlar*. (Haz.) Ahmet Hilmi. İstanbul: Kitabhâne-i Hilmî.
- Ahmet Refik. (1930). *Hicrî 12. Asırda İstanbul Hayatı*. İstanbul: Devlet Matbaası, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı.
- Ahmet Refik. (1997). *Lâle Devri*. (Sad.) Dursun Gürlek. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aktepe, M. (1955). Vak'anüvis Raşid Mehmed Efendi'nin Eşref Şah Nezdindeki Elçiliği ve Buna Tekaddüm Eden Muhâbereler. *Türkiyat Mecmuası 10(2)*, 155-178, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Aktepe, M. (1958). *Patrona İsyanı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Aktepe, M. (1960). Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Âit İki Vakfiye. *Tarih Dergisi 11*, 149-160, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Babinger, F. (1982). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. (Çev.) Coşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Cilt. II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Biltekin, H. (1993). Vak'anüvis Râşid Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Biltekin, H. (2010). Vak'a-nüvis Mehmed Râşid Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 3(11)*, 162-171.

- Bursalı Mehmed Tahir. (1333). *Osmanlı Müellifleri Cilt. III*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Çelebizâde Âsım. (1282). *Âsım Tarihi. Cilt. II*. İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası.
- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, F. (2001). Râşid (Vak'anüvis), Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne.
- Günay, F. (2007). Tarihçi Râşid. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 34, 463-465). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günay, F. (2015). Râşid Divanında Toplum ve Kültür. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 17*, 61-80.
- Karabey, T. (2011). Tarih Düşürme. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 40, 80-82). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Levend, A. S. (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mengi, M. (2002). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Basımevi.
- Özergin, M. K. (1979). Râşid. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 8). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Türk Ansiklopedisi (1978). Râşid. (Cilt. 27). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1990). Râşid. (Cilt. 7). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi (1983). Râşid. (Cilt:9) İstanbul: Anadolu Yayınları.
- Unat, F. R. (1974). *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzun, M. (1994). Ebced. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 10, 68-70). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi Cilt. IV, (2. Kısım, XVIII. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yakit, İ. (1992). *Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.